

İlişkisel Sayılabilirlik ve Ontik Eksiltme: Epistemik Adaletsizlikten
Süreç Ontolojisine Feminist Bir Çerçeve

Toprak Seda Karaosmanođlu

Feminist Tahayyül, 7(1): 10-43.
(Arařtırma Makalesi)

<https://doi.org/10.57193/FeminTa.2026.10>

İlişkisel Sayılabilirlik ve Ontik Eksiltme: Epistemik Adaletsizlikten Süreç Ontolojisine Feminist Bir Çerçeve

Toprak Seda Karaosmanoğlu¹

Öz

Bu çalışma, feminist sosyal epistemoloji ve dil felsefesinde merkezi bir yer tutan epistemik adaletsizlik ve susturma olgularını, ilişkisel bir ontoloji perspektifiyle yeniden kavramsallaştırmayı amaçlamaktadır. Miranda Fricker, Kristie Dotson ve Rae Helen Langton'ın kuramlarıyla temellendirilen epistemik ve dil-edimsel adaletsizlik analizleri; Maurice Merleau-Ponty'nin görünürlük ontolojisi, John Langshaw Austin ve Judith Butler'ın söz edimi kuramları, Hannah Arendt'in siyasal ontolojisi ve nihayet Alfred North Whitehead'in süreç ontolojisi ile diyalog içinde genişletilmektedir. Çalışmanın özgün katkısı, bu farklı teorik hatları “ilişkisel sayılabilirlik” ve “ontik eksiltme” kavramları etrafında tutarlı bir bütünlüğe kavuşturmasıdır. Bu bağlamda öne sürülen argüman, susturma ve epistemik adaletsizliğin salt bir bilgi veya tanınma sorunu olmaktan öte, ilişkisel oluş süreçlerinde gerçekleşen ve ortak dünyanın ontik yoğunluğunu azaltan sistematik bir kayıp olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, bu çalışma kapsamında adalet, ilişkisel sayılabilirliği artıran ve böylece ontik eksiltmeyi onaran süreçsel bir ölçüt olarak tanımlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Epistemik Adaletsizlik, Susturma, Görünürlük Ontolojisi, Süreç Ontolojisi, Feminist Sosyal Epistemoloji.

¹ karaosmanoglutoprak@gmail.com; toprak.karaosmanoglu@metu.edu.tr

Bağımsız Araştırmacı

ORCID: [0000-0002-6569-1549](https://orcid.org/0000-0002-6569-1549)

Makale Geliş Tarihi: 01.11.2025

Makale Kabul Tarihi: 30.01.2026

Relational Countability and Ontic Attenuation: A Feminist Framework from Epistemic Injustice to Process Ontology

Toprak Seda Karaosmanođlu

Abstract

This study aims to reconceptualize the phenomena of epistemic injustice and silencing, both central to feminist social epistemology and the philosophy of language, from a relational-ontological perspective. Analyses of epistemic and speech-act injustice grounded in the work of Miranda Fricker, Kristie Dotson, and Rae Helen Langton are extended in dialogue with Maurice Merleau-Ponty's ontology of visibility, the speech-act theories of J. L. Austin and Judith Butler, the political ontology of Hannah Arendt, and finally Alfred North Whitehead's process ontology. The study's original contribution is to integrate these distinct theoretical lines into a coherent account centered on the concepts of "relational countability" and "ontic attenuation". In this context, it argues that silencing and epistemic injustice are not merely matters of information or recognition, but a systematic loss within the relational processes of becoming, one that diminishes the ontic density of the shared world. Consequently, within the scope of this study, justice is defined as a processual criterion that increases relational countability and thereby repairs ontic attenuation.

Keywords: Epistemic Injustice, Silencing, Ontology of Visibility, Process Ontology, Feminist Social Epistemology.

Giriş²

Bazı sözler işitildiği hâlde toplumsal bir eylem alanı bulamamakta, bazı deneyimler bütün yoğunluğuyla ifade edilse dahi ortak dünyada kalıcı bir iz bırakma imkânından mahrum kalmaktadır. Münferit bir anlaşılmama hâlinin ötesine geçen bu siliniş, bu çalışmada, sözün kamusal mevcudiyet kazanmasını mümkün kılan yapısal kanallardaki sistematik bir daralmanın tezahürü olarak ele alınacaktır. Söz konusu epistemik işlevsizleştirilme feminist sosyal epistemolojide “epistemik adaletsizlik” (*epistemic injustice*) ve “susturma” (*silencing*) kavramları, dil felsefesinde ise susturmanın bir kipi olarak “illoküsyonel etkisizleştirme” (*illocutionary disablement*) kavramı üzerinden temellendirilmektedir. Fricker (2007) kimliğe dayalı asimetrielerin tanıklığa atfedilen inanılabilirliği aşındırdığını ve ortak yorumlama kaynaklarına dair eşitsizliğin bazı deneyimleri isimsiz bırakarak kamusal hafızanın dışına ittiğini savunur. Dotson (2011) susturmanın etkileşim içinde kurulduğunu; kimin sözünün duyulur kabul edileceğine dair oluşan kemikleşmiş eşiklerin, bazı ifadelerin daha en baştan değerlendirmeye alınmasını engelleyen epistemik bir şiddet biçimine dönüştüğünü gösterir. Langton (1993) ise işitilen bir ifadenin “edimsöz” (*illocutionary act*) olarak tanınmadığında etkisiz kaldığını saptar. Dolayısıyla mesele yalnızca beyan edilen içeriğin sınırlarında değil; sözün hangi eylem türü olarak tanındığı, hangi alım rejimlerinde meşruiyet kazandığı ve hangi ilişkisel eşiklerde toplumsal bir etki üretebildiği noktalarında düğümlenir.

Bu bağlamda bu çalışma epistemik adaletsizlik tartışmasını ilişkisel bir ontoloji çerçevesine taşımayı hedefler. Merleau-Ponty’nin (1968) “ten” (*la chair*) ve “kesişme” (*le chiasme*) kavramları; sözün kamusal mevcudiyet kazanma ve ortak dünyada yer tutma koşullarının, bedenlerarası görünürlüğün kurulduğu ortak doku ile birlikte düşünülmesine imkân tanır. Bu yaklaşım, susturma dinamikleri ile bedenlerarası görünürlüğün zayıflatılması arasında kurucu bir iç içeliği (*l’entrelacs*) ortaya çıkarır: Bedene ilişkin yerleşik anlam tortuları, görünürlük eşiklerini daraltarak sözün kamusal bir eylem olarak tınma imkânını daha baştan sınırlar;

² Sadece Wesensschau... Her harfi yadigârdır. Teşekkür ederim.

sözün tekrar tekrar karşılıksız bırakılması ise izlerin ortak dokuda tutunma kapasitesini aşındırarak bedenlerarası görünürlüğün sürekliliğini kırılğanlaştırır. Böylece sözün ortak dünyada yer tutma süreci, görünürlüğün sürekliliğini taşıyan dokusal koşullar düzeyinde de izlenebilir hâle gelir. Söz konusu dokusal zeminin toplumsal bir eyleme açıldığı uğrakta ise görünürlükle birlikte işleyen ilişkisel bir tescil eşiği belirir. J. L. Austin'in (1962) vurguladığı üzere, bir ifadenin edimsöz olarak geçerli sayılabilmesi, uygun bağlam ve yordamın yanı sıra muhatapça ilgili eylem türü olarak tanınmasına, yani "alım"ın (*uptake*) gerçekleşmesine de bağlıdır.

Bu bedensel-dilsel zemin üzerinde çalışma, Judith Butler'ın (1997) "performatiflik" (*performativity*) ve "yinelenebilirlik" (*iterability*) tartışmalarına dayanarak, görünürlük ve tanınma biçimlerinin tarihsel tekrarlar içinde nasıl tortulaştığını ve alım rejimlerinin neden süreklileşmiş bir normatif işleyiş kazandığını çözümler. Bu hat, susturmanın rastlantısal bir dışlamadan öte, kurumsallaşmış ve tarihsel olarak işleyen bir seçicilik olduğunu görünür kılar. Hannah Arendt'in (1958) "görünüş alanı" (*space of appearance*) kavramı ise, bu işleyişin kamusal kalıcılığını ve bedensel-dilsel eylemlerin toplumsal bir dayanıklılık kazanmasını sağlayan kurucu zemin olarak temel alınır; zira söz ve eylem ancak bu alanın açıklığı ve sürekliliği sayesinde ortak dünyada kalıcı bir iz bırakabilir. Nihayetinde Whitehead'in süreç ontolojisi (1978), "kavrayış" (*prehension*) kavramı aracılığıyla, geçmişten devralınan verilerin her yeni durumda nasıl seçilerek işlendiğini ve bu seçiciliğin süreklilik hatlarını nasıl kurabildiğini düşünmeye imkân verir. Bu bakış, tekil etkileşimlerde beliren tanınma ve alım farklılıklarının tekrarlar içinde hangi izleri kalıcılaştırdığını, hangilerini dolaşımdan düşürerek görünmezleştirdiğini izlemeyi sistematikleştirir. Böylece tanınma ve kamusal taşıyıcılık eşiklerindeki daralmalar, yalnızca tekil kesintiler olmaktan öte, aktüel dünyanın yaratıcı ilerleyişini yoksullaştıran ve oluş imkânlarını daraltan süreçsel bir eksiltme olarak ele alınır.

Çalışma, söz konusu dinamiği ifade etmek üzere iki kavram öne sürmektedir: "ilişkisel sayılabilirlik" ve "ontik eksiltme". İlişkisel sayılabilirlik; bir sözün ya da deneyimin en baştan

ciddiye alınarak alıma açık hâle gelmesini, toplumsal bir eylem türü olarak tanınmasını, bedenın görünüş alanında yer edinebilmesini ve yaşantıların başkalarıyla kurulan karşılaşmalar içinde, ortak dünyayı şekillendiren bir anlam kaynağı olarak dolaşıma girmesini mümkün kılan eşiklerin birlikte işlemlerini ifade eder. Bu yapının “ilişkisel” olarak nitelenmesi, bir ifadenin ortak dünyada yer tutma ve oluşa katılma kapasitesinin tekil bir failin niyetine ya da salt içeriğe indirgenemeyeceğini; tanınma, alım, görünürlük ve kamusal taşıyıcılık eşiklerinin birbirini kısıtlayan ya da mümkün kılan kurucu iç içeliği içinde belirlendiğini vurgular. Ontik eksiltme ise bu eşiklerdeki daralmanın zamanla ürettiği birikimli seyreltmeyi adlandırır. Whitehead’ın seçici devralma süreci üzerinden kurgulanan bu kavram; bazı izlerin tekrarlar içinde devralınmamasının ve dolaşımda tutulamamasının, dolayısıyla yeni oluşlara katılamamasının, ortak dünyanın kuruluş ve süreklilik koşulları bakımından ürettiği yapısal eksilmeyi ve deneyimsel yoğunluk kaybını ifade eder.

Bu çerçevede çalışmanın normatif yönelimi, ilişkisel sayılabilirliği artıran düzenlemelerin ontik eksiltmeyi onarıcı bir işleve sahip olduğunu göstermektedir. Bu kavramsal yerleşim, epistemik adaletsizlik ve susturma olgularını, toplumsal cinsiyetlendirilmiş güç ilişkileri içinde ortak dünyaya katılımın farklı düzeylerdeki koşullarıyla birlikte düşünmeye imkân tanır. Buna bağlı olarak adalet sorusu, bu katılımı taşıyan eşiklerin kim için açılıp kim için kapandığı ve bu açıklığın, oluşun zenginliğini belirleyen süreçsel bir ölçüt olarak nasıl işlediği üzerinden formüle edilmektedir.

Epistemik Adaletsizlik ve Susturma: Tanıklık, Alım ve Etkileşimsel Eşikler

Bu bölüm, sözün ortak dünyada etkili bir eyleme dönüşemediği durumları üç farklı ilişkisel kesinti üzerinden ele almaktadır: inanılabilirlik derecesi (Fricker, 2007), değerlendirilir olma ve karşılıklı eşik (Dotson, 2011), edimsözün tanınması ve alımlanması (Langton, 1993). Böylece, sözün sayılır olma koşullarını taşıyan ilişkilerin nerede kesildiği ve bu kesintilerin birbirini nasıl beslediği görünür kılınacaktır.

Miranda Fricker (2007) bazı konuşmacıların sözlerine başlangıçta daha düşük inandırıcılık atfedilmesinin bilgi dolaşımını sistematik biçimde bozduğunu ileri sürerek epistemik adaletsizliği “tanıksal adaletsizlik” (*testimonial injustice*) ve “hermeneutik adaletsizlik” (*hermeneutical injustice*) olmak üzere iki başlık altında açıklamaktadır. Tanıksal adaletsizlik, dinleyenin kimliğe dayalı önyargıları sebebiyle konuşmacının ifadesine hak ettiği inanılırlığın verilmemesidir. Bu durumda dinleyen, doğruluk değerlendirmesini kimliğe ilişkin klişelerle gölgeler. Bu tür bir değer düşümü, kurumlar ve kişilerin konuşmacıyı bilen-özne ve rasyonel-fail olarak tanımakta isteksiz davranmasına yol açar. Hermeneutik adaletsizlik ise toplumsal yorumlama kaynakları eşitsiz dağıldığı için bazı deneyimlerin adlandırılmamasıdır. Ortak dil tarafından gerekli kavramlar sunulmadığında kişi deneyimini ifade edemez; deneyim kamusallaşamaz ve talep konusu olamaz. “Cinsel taciz” teriminin dolaşıma girmesi öncesinde kadınların yaşadıklarını adlandırabilmek için bu bağlamdaki araçlara erişememeleri, bu adaletsizliğin tipik bir örneğidir. Fricker’ın modeli (2007) epistemik zararı iki düzlemde konumlandırır: bireylerarası düzlemde önyargı sonucu inanılırlık kaybı ve kolektif düzlemde hermeneutik kaynakların eşitsiz dağılımı.

Kristie Dotson (2011) ise marjinalleştirilmiş konuşmacıların sözlerinin değerlendirmeye hiç alınmadığı durumlarda, konuşmacının kendini ifade etmeyi ya tamamen ya da kısmen kısıtlamak zorunda kaldığını tartışırken, Fricker’ın ikili tipolojisini etkileşimsel eşikler ve yapısal koşullar üzerinden genişleterek odağı dinleyicinin konumuna taşır. Dotson’a göre epistemik şiddet (*epistemic violence*), dinleyicinin zararlı cehaleti (*pernicious ignorance*) nedeniyle iletişimsel karşılıklı yükümlülüğünü yerine getirememesiyle işler. Bu bağlamda tanıksal sessizleştirme (*testimonial quieting*), dinleyicinin konuşanı daha ilk andan bir bilgi kaynağı olarak tanımaması ve ifadenin değerlendirme eşiğine hiç alınmamasıdır. Tanıksal boğma (*testimonial smothering*) ise konuşanın, dinleyicinin anlama kapasitesine güvenmediği için ifadesini onun tanıksal yeterliliğine göre bilinçli biçimde daraltmasıdır. Bu savunmacı daraltma, yanlış anlama ve zarar görme riskini azaltır fakat ifade alanını kısıtlayarak sözün etkisini düşürür. Dotson, susturmayı soyut bir düzene değil; dinleyen, bağlam ve kurumun birlikte işleyen pratiklerine yerleştirir. Bu pratikler tekrarlandıkça daralma kalıcı bir eşiğe

dönüşür ve bu da etkileşimsel bir susturma örüntüsü oluşturur. Karşılıklılık zayıfladıkça sözün etkili olma koşulları adım adım ortadan kalkar. Sonuç olarak Dotson'ın çerçevesi (2011), dinleyici odaklı bu eşiklerin birleşmesi durumunda sözün değerlendirmeye hiç alınmayabileceğini ve böylece fiilen dolaşıma girmeyebileceğini gösterir.

Rae Helen Langton (1993), çerçeveyi genişleterek bir ifadenin muhataplar tarafından belirli bir eylem türü (örneğin; bir uyarı, bir itiraz veya rızanın geri çekilmesi) olarak tanınmadığında sonuç üretmediğini savunur ve susturma olgusunu söz edimleri kuramı temelinde yeniden kavramsallaştırarak “illoküsyonel etkisizleştirme” terimini önerir. Bu bağlamda temel soru, sözün duyulup duyulmadığından ya da semantik içeriğinden ziyade ifadenin edimsöz olarak tanınıp tanınmadığı ve gerekli alımın olup olmadığıdır. Bir reddetme ediminin reddetme olarak sayılması, yalnızca konuşanın niyetine değil; muhatapların alımına ve geçerli normların bu edimsözünü tanıma ve üstlenme biçimine bağlıdır. Normlar belirli edimsözleri tanımayı sistematik biçimde reddettiğinde, edimsöz ifade edilse bile illoküsyonel etki oluşmaz ve edimsöz işlevsiz kalır. Langton (1993) pornografinin hegemonik olduğu bir bağlamda kadının “hayır” ifadesinin reddetme olarak sayılmamasını bu duruma örnek olarak gösterir. Bu teşhis, ifade özgürlüğü tartışmasını ne söylendiği sorusundan hangi edimsözlerin fiilen gerçekleştirilebildiği sorusuna taşır. Böylece susturma, semantik bir sapma olmaktan öte, edimsel bir kilitlenme olarak görünür. Bu nedenle, bir ifadeyi değerlendirmek için yalnızca içerik düzeyi yeterli değildir; edimsel kapasiteyi kuran kurumsal ve kültürel eşikler de incelenmelidir. Bu çözümleme, sözün etkisinin edimsözün tanınması, alımın gerçekleşmesi ve normların üstlenilmesi eşiklerinde kesilebileceğini gösterir.

Bu üç yaklaşım birlikte okunduğunda, sözün etkisizleşmesi üç kesinti biçimiyle belirginleşir: inanılabilirliğin düşmesi, ifadenin değerlendirmeye hiç girememesi ya da savunmacı biçimde daralması, edimsözün tanınmayıp alımın gerçekleşmemesi. Bu bağlamda bu bölümün işaret ettiği nokta, ortak dünyada dolaşıma girecek deneyim ve anlamların ilişkisel kanallarda

tutulamaması, yani ortak dünyanın ontik yoğunluğunda³ bir azalmaya yol açmasıdır. İzleyen bölüm, bu tutulamama hâlinin görünürlük koşullarıyla nasıl bağlandığını Merleau-Ponty'nin “ten” ve “kesişme” kavramlarıyla tartışarak, sözün kamusal mevcudiyetinin hangi noktalarda kırılmaştığını somutlaştıracaktır.

Merleau-Ponty'de Görünürlüğün Bedensel-Dünyasal Dokusu

Yukarıdaki bölümde açığa çıkan kesintilerin yalnızca normlar ve edimsöz kurallarıyla açıklanamayacağını göstermek için bu bölüm, Merleau-Ponty'nin geç dönem ontolojisine yaslanarak, ortak dokuda kurulan bedenlerarası görünürlük ile tanınma ve alımın birbirini nasıl koşulladığını; bu karşılıklılık zayıfladığında sözün ortak dünyada tutunma eşiğinin neden düştüğünü temellendirmektedir. Merleau-Ponty (1968), duyulur dünyanın özne-nesne ikiliğine indirgenemeyeceğini, algının bedensel-dünyasal bir ortaklık içinde verildiğini, bu ortaklığın algının kurucu koşulu olduğunu savunur. Fransız fenomenolog bu ortak zemini “ten” (*la chair*) olarak adlandırır. Ten, varlığa dışsal bir nitelik değil, duyulur olanın kendini gösterme tarzıdır. Bu yüzden “gören” ile “görünen”, “beden” ile “dünya” karşı karşıya duran iki varlık düzeni değil; aynı dokunun karşılıklı iç içeliği olarak düşünülmelidir. Tenin taşıdığı kalınlık (*l'épaisseur*), beden ile şeyler arasındaki bağı sürdüren taşıyıcı ortamı ifade eder (Merleau-Ponty, 1968: 135). Görünürlük, bu ortamın içinde, tenin ortak dokusunda kurulur. Diğer bir deyişle kalınlık, karşılaşmalara süreklilik ve derinlik kazandıran taşıyıcı yoğunluktur; ortak dokunun işleyebilmesi için gerekli ontolojik arka planı ifade eder. Bu yoğunluk zayıfladığında görünürlük kırılmaştır, bırakılan izler çabuk silinir. Ten dokusundaki seyrelme, ortak dünyanın deneyimlenebilir dokusunun ve anlam potansiyelinin yoksullaşmasına işaret eder. Merleau-Ponty (2002; 2010: 59) açısından bu “iz” yalnızca bir kalıntı olmanın ötesinde, geçmişin şimdiye katılım kipidir; “tortulaşma” veya

³ Bu çalışma bağlamında ontik yoğunluk, ortak dünyada sözlerin ve deneyimlerin birbirine eklenerek görünürlüklerini sürdürme derecesini adlandırır. Çalışma boyunca ayrıntılandırılacağı üzere, yoğunluk yükseldiğinde ifadeler kamusal alana daha sağlam tutunur, dolaşımında iz bırakır ve etkileri aktarılabilir hâle gelir; yoğunluk azaldığında ise ifadeler dağılır, görünürlük zayıflar ve etki sönümlenir.

“sedimentasyon” (*la sédimentation*), “unutulmuş olanın izi” olarak şimdide verilir ve şimdinin kalınlığını (*l'épaisseur du présent*) kurar.

Bu çerçeve ontik yoğunluğu somutlaştırır: Görünürlük ilkin bedenlerin karşılaşmasında kurulur; ortak doku kesintisiz ve destekleyici olduğunda bu görünürlük yoğunlaşır. Burada kesintisizlik; ifadelerin zaman içinde yinelenmesi, iz bırakması ve geri çağrılabilmesidir. Destekleyicilik ise bir ifadenin karşılaşmada beliren izinin kamusal dünyada korunup yeniden devreye sokulabilmesini sağlayan taşıyıcıların (kayıt ve arşiv düzenekleri, ortak kavramlar, kamusal mekânlar gibi) işler ve erişilebilir olmasıdır. Bu koşullar zayıfladığında ortak dokunun kalınlığı azalır; karşılaşmaların izleri tutunamaz ve görünür olma kipleri kesintiye uğrar. Bu nedenle bir ifadenin kamusal alanda sayılır olabilmesi, yalnızca uygun kuralları izlemesine değil, aynı zamanda bu ortak dokuda bedensel karşılaşmadan doğan izlerle yer tutmasına da bağlıdır. Söz konusu kurumsal ve kavramsal kanallar, Merleau-Ponty (2010: 77) bağlamında tenin kurduğu ilişkisel alanın tarihsel-toplumsal kuruluşları (sedimentasyonları) olarak okuduklarında, görünürlüğün kalınlığını süreye yayan taşıyıcı dayanaklardır. Bu yaklaşım, önceki bölümde açığa çıkan üç kesinti biçiminin (inanırlılığın düşmesi, ifadenin değerlendirmeye hiç girememesi ya da savunmacı biçimde daralması ve edimsözün tanınmayıp alımın gerçekleşmemesi), bedenlerarası görünürlüğün ortak dokuda yer tutma ve iz bırakma kapasitesini hangi biçimlerde zayıflatabildiğini göstermek için kullanılmaktadır.

Ontolojik bakımdan belirleyici özellik tersine çevrilebilirliktir (*la réversibilité*). “Duyumsayan” ile “duyumsanan”, “gören” ile “görülen” ve “işiten” ile “işitilen” aynı ilişkisel alanda yer değiştirir. Merleau-Ponty (1968: 130), bu karşılıklı iç içeliği “kesişme” olarak adlandırarak beden-dünya eklemlenişinin temel karakteristiği olarak konumlandırır. Böylece klasik özne-nesne ayrımı içeriden çözülür; beden-özne (*le corps propre*), görme ile görünme boyutlarını birlikte taşıyan bir konum olarak belirir. Dolayısıyla algı, iki kutup arasındaki mesafeyi temsilî bir aracılıkla kapatmaktan ziyade; bizzat aynı dokusal bütünlüğün içindeki bir birlikte-oluş olarak vuku bulur.

Merleau-Ponty'nin erken dönem çözümlerinde geliştirdiği “tutuş” (*prise*) ve “uyum” (*ajustement*) kavramları algının bedensel uyumlanma dinamiğini görünür kılar (Merleau-Ponty, 2002: 290-295).⁴ Bu bağlamda beden, canlı bir tutuş geliştirerek dünyayla bir uyum içine girer ve algı, bu edimsel bütünleşmenin kendisidir. Geç dönemde ten kavrayışı, bu fenomenolojik bulguyu ontolojik bir genelliğe taşır: Yalnız beden-özne değil, dünya da üretken bir tersine çevrilebilirlik düzeninde anlaşılır. Bu bağlamda görünürlük, tekil görünümlerin toplamı olarak değil, görünür olma kiplerinin çoğul bir ağı olarak kavranır (Merleau-Ponty, 1968: 138-139).

Bu ağın işleyişi dokunun kalınlığındaki farklılaşmalarla birlikte okunmalıdır. Bu farklılaşmalar, görünürlüğün hangi noktalarda yoğunlaşıp nerelerde seyrelmesine işaret eder. Görünürlükteki bu uyumlanma, anlamın belirli bir kipini de taşır: Merleau-Ponty'ye göre (1968) anlam sabit bir özden değil, görünürlüğü kuran ilişkisel eklemlenışten doğar. Başka bir deyişle, tenin düzenlediği ilişkiler ağı içinde görünür olanla onu görünür kılan bağların birlikte kurulumu anlamı üreten şeydir. Anlamın belirli bir ipi ile görünürlüğün sürekliliği, aynı ilişkisel örüntünün iki yüzü olarak birlikte işler. Kalınlık güçlendiğinde yalnızca görünüşler değil, onları taşıyan anlam bağları da ortak dokuda yer tutar: İfadeler iz bırakır, yeniden çağırılır ve “ilişkisel sayılabilirlik” yükselir. Kalınlık azaldığında bu bağlar gevşer; anlam parçalanır, ifadeler ortak dokuda tutunamaz ve dolaşımdan düşer. Bu seyreltme, bu çalışma kapsamında, “ontik eksiltme”nin dokusal düzlemdeki karşılığı olarak kavranır.

Merleau-Ponty, *The Visible and the Invisible*'da (1968)⁵, görünürlüğün asla tamamlanmış bir bütünlük olmadığını, her zaman bir gizlilik payı taşıdığını savunur. Buradaki “görünmeyen”, karşıt bir “yokluk” değildir; görünür olanın eşiğinde bekleyen, henüz belirginleşmemiş anlam imkânlarının bulunduğu bir eşik-alandır (Merleau-Ponty, 1968: 151). Bu nedenle görünürlük, yalnız ortaya çıkan görüntülerle değil, bu görüntüleri taşıyan bağların sürekliliği ve uyumuyla

⁴ Türkçe çeviri için bkz. Merleau-Ponty (2025).

⁵ Türkçe çeviri için bkz. Merleau-Ponty, M. (2023).

birlikte düşünölmelidir. Bu bağlamda dil, görünen ile görünmeyen arasındaki bağı kuran bir ifade düzeni olarak işler: Görünmeyenin örgütlenişi dil içinde görünür hâle getirilir ve söylem bu geçişi mümkün kılar. Toplumsal ve tarihsel alan, tekil deneyimlerin toplamından ziyade, duyulur izlerin taşıdığı simgesel yapı katmanlarıdır (*la matrice symbolique*). Dil, bu katmanlarda biriken izleri kayda geçirir, yeniden devreye sokar ve böylece görünürlüğün sürekliliğini sağlar (Merleau-Ponty, 1968; 2010).

Öznelerarası alan Merleau-Ponty’de “bedenlerarasılık” (*l’intercorporité*) olarak kavranır. Öteki ile karşılaşma bir zihnin başka bir zihni temsil etmesi değil, aynı ten düzeyinin paylaşımından doğan bir birlikte-beliriştir. Kesişme perspektifinde “ben” ve “öteki”, ardışık biçimde birbirine eklenmek yerine, aynı dokuda birbirini kuran eşzamanlı görünömler olarak ortaya çıkar (Merleau-Ponty, 1968: 142). Bu bakışa göre görünürlük ayrı ayrı bilinçlerin toplamı olmaktan ziyade, ortak dokunun farklı tezahür noktalarıdır. Bu yüzden belirli özneleri hedef alan sistematik görünmezleştirme, iletişimde münferit aksamalar olmaktan öte, tenin ortak kalınlığında ve paylaşılan dünyanın yoğunluğunda somut bir azalma olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak Merleau-Ponty’nin görünürlük ontolojisi (1968), önceki bölümde tartışılan etkisizleşme örüntülerine ontolojik bir zemin sağlar: Ten, varlığın paylaşılan verilişi olarak düşünöldüğünde, görünürlüğün kesintiye uğratılması ya da eşitsiz dağıtılması, ortak dokuda bir azalma anlamına gelir. Fransız filozofun erken dönem çalışmaları ile geç dönem ontolojik çerçevesinin birbirini tamamlayıcılığı içinde “tutuş” ve “uyum”, temsilci bir ara katman olmanın ötesinde, beden-dünya eklenişine işaret ederek görünürlüğün bu ekleniş içinde kurulduğunu gösterir (Merleau-Ponty, 2002; 1968). Uyumun çok katmanlı işleyişi (algısal uyumlanma) dikkate alındığında, görünürlüğün daha eşit dağılımını sadece bilgiye erişim olanakları üzerinden ele almak yerine, ten düzeyindeki birlikte-oluşa katılımın ölçüsü olarak anlamak gerekir. Bu katılım inanırlılığın çarpıtılması, iletişimsel karşılıklılığın zayıflaması ya da edimsözün gerekli alımı bulamamasıyla daraldığında, ortaya çıkan durum yalnızca fenomenal bir eksiklik olmanın ötesinde, ortak dokunun kalınlığında yoksullaşma

olacaktır. Bu yoksullaşma sadece mevcut görünürlüğü değil, görünür olanı besleyen ve ona derinlik kazandıran görünmeyen ufkunu da daraltır. Yeni anlam ve ilişki imkânlarının belirme kapasitesi de böylece zayıflar. Adalet sorusu bu noktada “kimin görünür olduğu” ve “kimin sözünün ortak dokuda yer tutabildiği” ölçütleriyle belirginleşir. Bu bağlamda belirleyici olan, bedenlerarası görünürlüğün söze bir zemin açması kadar, bu görünürlüğün ancak bir karşılık (alım) ile yer tuttuğu ölçüde ontik bir kalıcılık kazanmasıdır. Karşılaşma anında sözün izleri ya bir karşılıkla pekişip tortulaşır ya da karşılıksız kalarak ortak dünyada tutunma imkânından yoksun bırakılır. Bu nedenle bu bölümün açtığı görünürlük zemini, Austin’in söz edimi yaklaşımıyla yan yana düşünülmelidir: Bir ifadenin edimsöz olarak sayılıp etkili kılınması, alımın hangi toplumsal eşiklerde mümkün olduğuna ve bu eşiklerin, görünürlüğün birikme ya da seyrelme ufkunu nasıl yönettiğine bağlıdır.

Austin’de Edimsöz ve Alım Koşulları

Bedenlerarası görünürlüğün sunduğu ontolojik zemin, sözün ortak dünyaya dâhil olabilmesi için gerekli koşulu sağlar. Ancak bu imkânın fiilî etkiye dönüşmesi, sözün toplumsal bir eylem olarak tescil edilmesine ve alımın kurulmasına bağlıdır. İlk iki bölümde izlenen daralmalar bu noktada J. L. Austin’in söz edimi yaklaşımıyla kuramsal süreklilik kazanır. Çünkü bir ifadenin yalnızca işitilmesi ya da anlamlı bir içerik taşıması, onun edimsöz olarak geçerli sayılması için yeterli değildir. Bu bölüm, Austin’in (1962)⁶ “uygunluk koşulları” ve “alım” kavramları üzerinden, sözün hangi toplumsal-kurumsal eşiklerde edimsel geçerlilik kazandığını; bu eşiklerdeki tıkanmaların sözün etkisini askıya alarak ontik eksiltme bağlamında nasıl bir edimsel kilitlenişe dönüştüğünü tartışmaktadır.

Austin (1962), söylemi yalnız önermesel içerik ve doğruluk değeriyle sınırlamayıp, sözü bir eylem olarak çözümler ve üç düzeyi birbirinden ayırt eder: “düz söz edimi” (*locutionary*

⁶ Türkçe çeviri için bkz. Austin, J.L. (2009).

act), “edimsöz edimi” (*illocutionary act*) ve “etkisöz edimi” (*perlocutionary act*). Düz söz edimi, anlamı ve gönderimi belirli bir tümcenin dile getirilmesidir. Edimsöz edimi söylem aracılığıyla konvansiyonel bir eylemin icrasını, etkisöz edimi ise söylemenin muhatapta ortaya çıkardığı sonuçlar alanını ifade eder.⁷ Edimsözün başarısı yalnızca konuşanın niyetine ya da tümcenin biçimine dayanmaz; toplumsal olarak tanınmış yordamların (*conventional procedure*) ve bağlamsal koşulların sağlanmasına da bağlıdır. Austin (1962: 14-16) bu gereklilikleri “uygunluk koşulları” (*felicity conditions*) olarak adlandırır. Uygun bağlamda yetkili öznenin doğru yordamı işletmesi gerekir. Bu koşullar eksik olduğunda edim ya hiç gerçekleşmez ya da kusurlu sayılır.

Söz konusu edimsel geçerlilik yalnızca biçimsel kuralların izlenmesine değil, aynı zamanda icranın muhatap tarafından ilgili eylem türü olarak tanınmasına, yani alımın gerçekleşmesine bağlıdır. Zira bir sözün hangi eylem türüne tekabül ettiği (örneğin onun bir “itiraz” mı yoksa “geçersiz bir beyan” mı sayılacağı) konuşanın niyetinden çok katılımcı rollerinin, yürürlükteki yordamların ve bağlamsal normların oluşturduğu tanınma eşliğinde belirlenir. Bu ilke, çalışmanın birinci bölümünde ele alınan üç kesinti biçimiyle burada teorik bir bütünlük kurar: İnanırlılık derecesi zayıfladığında, konuşan kişi kamu nezdinde o eylemi icra etmeye ehil görünmez; bu durum yetki ve yerindelik kuşkusuna yol açarak uygunluk koşullarının toplumsal ayağını aşındırır. Benzer şekilde, dinleyiciye bağlı eşikler ve “usul” beklentileri katılaştığında alım gerçekleşmez; muhatap ifadeyi bir “uyarı” ya da “itiraz” olarak tescil etmez. Dolayısıyla edimsözün başarısı çıplak içerikten ziyade; bağlam, yetki ve tanınma düzeneklerinin sunduğu uygun koşulların mevcudiyetine dayanır.

Öte yandan ikinci bölümde tartışılan görünürlük ontolojisiyle birlikte okunduğunda, bir sözün edimsöz olarak geçerli sayılması ve alımın gerçekleşmesi, ifadenin ortak dünyada yer

⁷ Austin bağlamında “Pencere açık.” tümcesi, anlamlı bir bildirim kurduğu için düzsöz edimini oluşturur. Edimsöz edimi, konuşanın söz aracılığıyla bir eylemi gerçekleştirmesidir; örneğin “Pencereyi kapatır mısınız?” tümcesi bir rica kurar. Bu sözlerin dinleyicide doğurduğu fiili sonuç etkisöz edimdir; dinleyenin pencereyi kapatması ya da kapatmaya yönelmesi bir etkisöz edimi örneğidir.

tutmasının fiilî koşulu hâline gelir. Ortak dokuyu taşıyan kanalların sürekliliği ve desteği zayıfladığında alım aksar; edimsöz geçerlilik kazanamaz ve görünürlük seyreler. Bu kanallar, kamusal tartışma mecralarından kurumsal kayıt sistemlerine, medya araçlarından gündelik etkileşim ritüellerine kadar uzanan somut iletişim altyapılarıdır. Dolayısıyla, bu durum yalnızca iletişimsel bir arıza olmaktan ziyade, ilişkisel bağların seyrilmesi yoluyla ortak dünyanın dokusunda vuku bulan ontik bir eksilme anlamına gelir.

Bu bölümün sonunda, çalışmanın yaslandığı analitik iskelet üç temel eşik üzerinden netleştirilebilir. İlk eşik, sözün henüz telaffuz edildiği anda bir değer atfına tabi tutulduğu ve konuşanın bir epistemik özne olarak ciddiyet kazandığı zeminle ilgilidir. İlişkisel bir düzlemde “sayılabilir” olmak, özneliliğin kimlik önyargularıyla aşınmamasını ve ifadenin dinleyicide epistemik bir karşılık bulmasını gerektirir (Dotson, 2011; Fricker, 2007). Bu başlangıç koşulunda tanınabilirlik sağlandığında, uygun yordam ve bağlamın eşliğinde alım gerçekleşir; böylece ifade edimsöz olarak geçerli sayılır (Austin, 1962). Bu aşamada şayet mevcut normlar belirli edimsözleri tanımayı sistematik olarak dışlıyorsa, teknik yordam kusursuz olsa dahi edim, illoküsyonel düzeyde etkisizleştirilir (Langton, 1993).

İkinci eşik, görünürlüğün ontolojik kalınlığıdır. Bedenlerarası ortak doku söze bir mevcudiyet alanı açar; alımın nitelikli tescili ise bu mevcudiyetin iz bırakarak sürmesini sağlar (Merleau-Ponty, 1968; 2002). Verilişin sürekliliği pekiştikçe sözün kamusal alandaki ontik yoğunluğu artar; öte yandan, alımın kurulduğu karşılaşmalar ortak dokuyu besleyerek görünürlüğün ontolojik zeminini derinleştirir. Bu doğrultuda, sözün alım yoluyla ortak dünyaya eklenemediği durumlar, yalnızca bireysel sessizliklere değil, dokunun seyrilmesine ve izlerin dünyada tutunma kapasitesinde meydana gelen yapısal bir eksilmeye yol açar. Bu görünürlüğün kimler için erişilebilir kılındığı ise tanınabilirlik normlarının tarihsel dağılımına doğrudan bağlıdır (Butler, 1997; 2015). Bu eşik nihayetinde, söz ve eylemin kalıcı bir iz bırakabildiği kamusal bir “görünüş alanı”na açılır. Bu alanın açıklığı ise bedensel görünürlüğün toplumsal bir dayanıklılık kazanarak tarihsel bir dokuya dönüşmesini sağlar (Arendt, 1958).

Üçüncü eşik “kavrayış” ufkudur. Bu ufuk, geçmiş verilerin nasıl içselleştirilip yeniden-bileştirildiğini ve ortak dünyada hangi yeni bağların kurulabileceğini belirler (Whitehead, 1978). Bu çerçeve, kamusal alanda biriken izlerin⁸ Whiteheadyen tabirle sonraki “aktüel oluşlar” (*actual occasions*) tarafından birer “veri” olarak devralınmasını ya da elenmesini içerir. Bu seçici devralma ve “yeniden-bileştirme” süreci, önceki verilişlerin ortak dünyanın bir sonraki hâline ne ölçüde nüfuz edebileceğini tayin eder. Bu eşiklerden herhangi birinde ortaya çıkan bir tıkanma, tanınmayı güçleştirirken görünürlüğü zayıflatır ve ortak dünyanın eylem repertuarını, yani imkân ufkunu daraltır. Eşiklerin açılması ise tanınmayı kolaylaştırırken görünürlüğü artırır ve bu repertuarı genişletir.

Sonuç olarak bu üç eşik sözün kamusal etkisinin içeriksel doğruluktan ziyade alımın gerçekleşebildiği yapısal koşullara ve ortak dokunun yoğunluğuna bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Tanıklıkta beliren önyargılar, iletişim kanallarındaki tıkanıklıklar veya normatif dışlamalar birleştiğinde, ifade işitilse bile ortak dokuda tutunamamakta ve görünür olma kipleri yapısal bir kesintiye uğramaktadır. Bu yapısal kilitlenme bu çalışmanın merkezindeki “ontik eksiltme” dinamiğinin ontolojik zeminini teşkil eder. İzleyen bölüm ise tanıma ve dışlama düzeneklerinin tarihsel olarak nasıl tortulaştığını ve kimin sözünün tanınır sayıldığını Judith Butler’ın “performatiflik” yaklaşımı üzerinden tartışmaya açacaktır.

Butler’da Performatiflik, Sözün Etkisini Kuran Tarihsel ve Bedensel Eşikler

Bu bölüm alımın olumsal bir onay eylemi olmaktan öte, tekrarlar içinde tortulaşan kurucu normların yönettiği bir rejim olduğunu göstermek için Judith Butler’ı tartışmaya dâhil etmektedir. Butler’a göre (1997: 1-2, 14-15) dil öznenin dışsal bir aracı olmaktan ziyade bizzat kurulma biçimidir. Bu nedenle konuşabilmek, önceden var olan normlara ve sözün

⁸ Merleau-Ponty’de “iz”, sedimentasyonun kendisini adlandırır: “Sedimentasyon, unutulmuş olanın izidir ve böylelikle kendi kendine yaslanan, daha ileri giden düşünceye bir çağrıdır” (“*That is what sedimentation is: trace of the forgotten and thereby a call to thought which depends on itself and goes farther*”) (Merleau-Ponty, 2010: 59). Bu ifade, “geçmiş” ile “şimdi”nin ayrılmaz iç içeliği nedeniyle tüm deneyimin zaten tortulaşmış olduğu fikriyle birlikte düşünülmelidir: “*All experience is always already sedimented.*” (Geniusas, 2023: 168).

“yinelenebilirlik” düzenine dâhil olmayı gerektirir. Bu performatif çerçeve Austin’in (1962) edimsöz kuramını tarihsel tekrar boyutuyla genişleterek, edimsel geçerliliğin yalnızca konvansiyonel yordam ve bağlama değil, sözlerin geçmiş kullanımlarıyla katılaştıran normatif örüntülere de bağlı olduğunu savunur. Böylece “konuşabilir özne”nin kimliği ve sözün hangi ağızlarında “sayılır” olacağı baştan biçimlenirken, Langton’ın (1993) “illoküsyonel etkisizleştirme” teşhisi de alımın tarihsel olarak yönetilen bir eşik oluşu üzerinden derinleştirilir. Bu eşiklerin kamusal mekân ve kurumsal taşıyıcılar içinde nasıl kurulup sürdürüldüğü sorusu ise izleyen bölümde Arendt’in (1958) “görünüş alanı” kavramına geçişi mümkün kılar.

Butler (1997), edimsel gücü sözlerin tarihsel tekrarları ve önceki kullanımlarla kurulan bağlar üzerinden açıklar. Bu nedenle “itiraf”, “hitap”, “kınama” ve “dışlama” gibi edimsözler her icrada önceki kullanımların izlerini taşıırken alım bu izler doğrultusunda tarihsel ve seçici olarak örgütlenir. Dışlayıcı adlandırmalar hedef alınan öznelerin edimsöz icrasına erişimini daraltır ve böylece bu özneler geçerli sayılan sahneye giremez. Diğer bir deyişle, edimsözün yer tutması yalnızca dilsel yordamla değil, tarihsel tortulaşmaların kalınlaştırdığı görünüş alanına eklenmesiyle mümkündür.

İkinci bölümdeki görünürlük ontolojisi bu dil-edimsel çerçevenin zeminini oluşturur. Hatırlanacak olursa, Merleau-Ponty’ye göre (1968) görünürlük tenin ortak dokusunda kurulmaktadır. Bir sözün edimsöz olarak yer bulması, bu açıdan bedenlerarası verilişin kalınlığı ve bu kalınlığı taşıyan tarihsel tortulaşmalar (sedimentasyonlar) üzerinden düşünülmelidir. Austin ve Langton bağlamında alımın eşiği bu zeminde belirir. Bu taşıyıcı kuruluşlar zayıfladığında dokunun kalınlığı azalır; ifade kamusal alanda tutunamaz ve iz bırakma kapasitesi düşer. Butler’ın çerçevesi (1997) aynı dokuda işleyen yineleme düzenlerinin alımı nasıl örgütlediğini gösterir: Özne normların tekrarı içinde kurulur; her icradaki küçük kaymalar anlamı, alımın yönünü ve edim türünün tanınmasını kısmen yeniden ayarlar. Böylece birinci bölümde ele alınan inanılabilirlik açığı ve susturulma eşikleri, seçici alımın tarihsel yerleşimi üzerinden belirgin hâle gelmektedir.

Butler bu tartışmayı bedensel ve uzamsal düzleme taşıdığı *Notes Toward a Performative Theory of Assembly*'de (2015: 11, 33)⁹, yaralanabilirlik durumunun dağılımı anlamına gelen “prekarite” (*precarity*) kavramını ele alır ve bu kavramı toplumsal görünürlük ile edimsözsel tanınma arasındaki ilişkinin toplanma (*assembly*) pratikleriyle nasıl kurulduğunu göstererek açar. Bir araya gelen bedenler yalnızca fiziksel yakınlık oluşturmaz; ortak bir icra üretir ve bu icra kimin görünür sayılacağına, hangi sözün edimsöz olarak kabul göreceğine dair eşgi etkiler. Böylece toplanma, konuşma hakkını destekleyen bir tanınma zemini ve alım imkânı inşa eder. Bu zemin yoksa, söz kurallara uygun olsa bile geçerlik kazanmakta zorlanır (Butler, 2015: 18-19). Ortak alanda kalış, görünür olma ve sözün yer tutması, somut bir altyapıya dayanır. Kurumsal tanıma mekanizmaları, gündelik karşılaşmaların yineleme ağları, bakım ilişkileri, dolaşım düzenleri ve kamusal mekânın erişilebilirliği söz konusu kabul eşğini belirler. Altyapının güçlü olması hâlinde toplanma, sözün edimsöz olarak kayda geçmesini kolaylaştırır; zayıflaması durumunda ise alım eşgi daralır ve ifade, doğru yordam izlense bile ilgili edim türü olarak tanınmayabilir. Bu durumda illoküsyonel etkisizleştirme ortaya çıkar: Söz duyulur ve içerik anlaşılır; ancak edimsöz etkisi tanınma ve üstlenme eşğinde kesilir (Langton, 1993).

Burada “konuşma hakkı” ile “konuşmanın etkisi” arasındaki ayrım netleşir. Biçimsel koşullar sağlanmış olsa da tarihsel olarak yerleşmiş seçici alım düzeni edimsözün geçerli sayılmasını engelleyebilir. Birinci bölümde bahsi geçen inanılabilirlik açığı, alım eşğini baştan genişletir (Fricker, 2007); ikinci bölümde tartışılan tenin ortak dokusundaki seyrelme ise kamusal görünürlüğe tutunma kapasitesini düşürür (Merleau-Ponty, 1968). Butler'ın toplanma tartışması bu iki etkeni bedensel ve mekânsal icralar üzerinden birlikte düşünmeyi sağlar; bu doğrultuda “yaşanabilirlik”¹⁰ (*livability*) adını verdiği normatif ve maddi koşulların

⁹ Türkçe çeviri için bkz: Butler (2018).

¹⁰ “Yaşanabilirlik”, öznenin ortak alanda kalabilmesini, görünür olmasını ve sözünün yer tutmasını sağlayan normatif (tanınma, güvenlik, haklara fiili erişim) ve maddi (mekân erişilebilirliği, bakım ve dolaşım altyapıları) koşulların sürekliliğini ifade eder. Başka bir deyişle, bu ifade yalnız biyolojik sürdürüme değil; kamusal alana düzenli katılımın fiilen mümkün kılınmasına da işaret eder (Butler, 2015: 18-21).

sürekliliğine dikkat çeker (Butler, 2015: 21). Bu koşullar açık olduğunda alım kolaylaşır, kapandığında daralır. Böylece sözün toplumsal bir eylem olarak yer bulma koşulları açıklık kazanırken, bu çalışmanın temel iddiası da belirginleşir: İlişkisel sayılabilirlikteki daralma ortak dünyanın dokusunda birikimli bir eksilme üretir.

Özet olarak Butler (1997) “edimsöz” ile “etkisöz” ayrımını korurken edimsözün gücünü performatiflik ve yinelenebilirlik yoluyla yerleşen tarihsel kalıplar ile bedensel-mekânsal bir aradalığın siyasal icrası içinde açıklar. Bu zeminde yaralanabilirlik (*vulnerability*), öznenin başkalarının hitabına ve yürürlükteki normlara açık olarak kurulmasıdır: Kişi bu açıklıkla konuşur ve tanınırken aynı açıklık incinmeyi de (*injurability*) mümkün kılar (Butler, 2015: 150). Yaralayıcı adlandırmalar ve yinelenen hitaplar (aynı adla, aynı konuma tekrar tekrar çağırma) kişiyi belirli bir konuma sabitler; bu durumda söz kurallara uygun olsa bile edimsöz olarak geçerlilik kazanmakta zorlanır. Yaşanabilirlik tartışması bu noktayı siyasal düzeyde ele alır: Kamusal alanda yer tutmayı mümkün kılan koşullar genişlediğinde, yaralanabilirliğin incinmeye dönüşme riski azalır ve alımın mümkün olduğu sahneler çoğalır; koşullar daraldığında ise seçici alım yerleşir, dışlayıcı hitaplar güçlenir (Butler, 2015).

Arendt’te Kamusal Görünürlüğün Koşulları, Dünya ve Dünyasızlık

Arendt’in (1958)¹¹ siyasal ontolojisi, Butler’ın bedensel-mekânsal eşliğini daha kapsamlı bir düzleme yerleştirir: Söz ve eylem ancak başkaları önünde görünür olup dünyaya yerleştiğinde kamusal bir ağırlık ve dayanıklılık kazanır. Bu nedenle alımın seçiciliği yalnızca etkileşim anındaki tanınma jestleriyle sınırlı kalmaz; tanınmayı taşıyan “ortak şeyler”, kurumlar ve kayıt düzenekleriyle birlikte işler. Arendt’in “görünüş alanı” kavrayışı görünürlüğü gelip geçici bir belirme olmaktan çıkararak görülme, değerlendirilme ve kalıcılığa eklenen bir kamusal olarak düşünmeyi sağlar (Arendt, 1958: 199). Böylece ilişkisel sayılabilirliğin,

¹¹ Türkçe çeviri için bkz. Arendt (2025).

salt bireysel bir “konuşabilme” yetisinden ziyade, sözün dünyada yer tutmasını mümkün kılan altyapısal açıklığa ve dolaşım kapasitesine bağlı olduğu belirginleşir.

Arendt’e göre (1958) dünya, biyolojik döngüden görece bağımsız, insan yapıtlarının kalıcılık ve kararlılık kazandırdığı ortak bir alandır. Nesnellik tek tek bilinçlerin içeriklerinden ziyade; insanları aynı dünyaya bağlayan ortak şeyler, kurumlar ve yapıtlar üzerinden kurulur. Bu nedenle nesnellik dünyaya yerleşmeyle kazanılan bir statüdür. Bu ortak alan, söz ve eylemin başkalarına görünür olmasını sağlar; kamusalite ise görülme, değerlendirilme ve kayda geçme süreçleriyle fiilen kurulur. Bu bağlamda, “iş” (*work*) ürünlerinin tüketime ayrılmadıkları sürece dünyaya süreklilik kazandırdığını vurgulamak yerinde olacaktır (Arendt, 1958: 136-137). Bu süreklilik hem şeylere hem de kişilere zaman içinde tanınabilirlik kazandırır. Doğal çevrenin döngüsel akışı, insan yapımı dünyanın görece kalıcılığı tarafından dengelenir. Böyle bir kalıcılık, eylemlerin kayda geçmesine ve görünüşlerin başkalarınınca paylaşılabilirdiği ortak bir sahnenin kurulmasına imkân verir (Arendt, 1958: 173). Görünüş alanı, kamusalite yalnız fiziksel bir toplanma olmaktan öte, birlikte görünür olma ve birlikte eyleme imkânı veren dünyasal bir düzlem olarak adlandırılır. İnsanlar bir araya geldikçe bu alan fiilen kurulur; söz ve eylem ortak dünyada yer tutar (Arendt, 1958: 198-199, 207-208). Bu çerçeve, sözün toplumsal geçerliliğinin, dilsel yordam ya da bireysel niyetten öte; söz ve eylemin yer tutabileceği, kaydedilebileceği ve yankı bulabileceği somut bir ortak dünya ile belirlendiğini gösterir. Böylece ortak dünya, edimsöz gücünün tanınmasına imkân veren kalıcılık ve nesnellik koşullarını sağlar. Bu koşullar aşındığında, doğru ve anlamlı sözler dahi toplumsal bir eylem türü olarak süreklilik kazanmakta zorlanır.

Arendt, *Between Past and Future*’da (1968: 89-90)¹² “dünyasızlık” (*worldlessness*) kavramını ortak nesnellığı mümkün kılan şeyler ve kurumlar ağı ile insanlar arasında yer alan

¹² Türkçe çeviri için bkz. Arendt (2022).

“biraradalık” bağlarının çözülmesi¹³ olarak tanımlar. Dünyasızlık, paylaşılan doğrulama ve görünürlük düzenekleri zayıfladığında ortak dünyanın gevşemesi ve öznel arasında gerçeklik duyusunun sarsılmasıdır. Söz konusu çözülme bilgi dolaşımını, birlikte eylemeyi ve birlikte görünür olmayı aşındırır; kamusal görünürlüğün sürekliliğini kırılğan kılar. *The Origins of Totalitarianism*'de (1976: 269)¹⁴ ele alınan “vatansızlık” (*statelessness*) olgusu bu çerçeveyi somutlaştırır. Vatansızlık, “yer” ve “yurt” kaybıyla birlikte siyasal koruma ve toplumsal aidiyetin yitirilmesidir. Arendt (1976: 293-296), bu ikili eksilmeyi “haklara sahip olma hakkı”nın fiilen ortadan kalkması olarak yorumlar: Somut bir siyasal cemaate, yani bir dünyaya bağlılık olmadan, hakların güvencesi mümkün değildir. Bu nedenle vatansızlık, kamusal görünürlüğün ve eylem imkânlarının daralması yoluyla dünyasızlaşmanın paradigmatik bir göstergesidir.

İkinci bölümdeki Merleau-Ponty okumasıyla Arendt'in ortak dünya anlayışı birbirini tamamlar. Hatırlanacak olursa, Merleau-Ponty'de (1968) görünürlük, ten düzeyinde bedensel veriliş ve duysal alışveriş olarak kavranıyordu. Arendt'te (1958) bu veriliş; insan yapıtları, kurumlar ve sanat eserleri aracılığıyla siyasal bir süreklilik kazanır. Hannah Arendt'in özgürlük anlayışı bu dünyasal çerçeveye dayanır: Özgürlük, içsel bir irade serbestisinden ziyade, kamusal dünyada fiilen görünür olan bir eylemdir. Benzer şekilde eşitlik, soyut bir idealin ötesinde, kurumlar ve kalıcı düzenlemelerle güvence altına alınan mekânsal bir ilişkidir. Ortak dünya zayıfladığında tenin ortak dokusunda beliren görünürlüğün kamusal güvencesi çözülür ve görünüş alanı süreklilik gösteremez; böylece görünürlük “herkes için” ortak bir gerçeklik olmaktan çıkar. Dolayısıyla birinci bölümde ele alınan tanıksal ve hermeneutik adaletsizlik ile susturma biçimleri, yalnızca inanılrlık ve alım düzeyindeki kısıtlılıklar olarak görülmemeli, ortak dünyanın dayanaklarında ve dokusunda meydana gelen

¹³ Bu çözüme pasif bir kayıp olmayıp, ilişkisel sayılabilirliği sistematik olarak azaltan ve böylece ontik eksilmeyi derinleştiren aktif bir süreçtir.

¹⁴ Türkçe çeviri için bkz. Arendt (2021).

bir eksilme olarak da kavranmalıdır. Ortak dünya çözüldüğünde eşitliğin görünürlük koşulları zayıflar ve öznelere aynı dünyada birlikte mevcudiyet kazanma imkânı ortadan kalkmaya başlar.

Sonuç olarak Arendt'in dünya-dünyasızlık ayrımı, önceki bölümlerde kurulan kuramsal hattı siyasal ve toplumsal düzeyde tamamlar. Epistemik tanınma zayıfladığında ve iletişimsel karşılıklılık çöktüğünde, ortak dünyanın kalıcılık ve nesnellik koşulları aşılır; böylece sorun bireysel olmaktan çıkarak yapısal bir nitelik kazanır. Edimsözün başarısı, dilsel yordam ve niyetin ötesinde, görünüş alanını taşıyan dünyasal bir altyapıyla mümkündür. Dilsel ve edimsel yaralanabilirliğe bağlı olumsuz etkiler ancak ortak dünyada, karşılıklı tanımaya sürdüren kurumlar ve dünyaya dayanıklılık kazandıran yapıtlar aracılığıyla hafifletilebilir. Dünyasızlık ise görünürlük, tanınma ve kolektif eylem koşullarının eşzamanlı yitiminden doğan derin bir yoksullaşma olarak belirir.

A. N. Whitehead'de Süreç Ontolojisi, Yaratıcılık ve İlişkisel Oluş

Önceki bölümler tanınma, alım ve bedensel görünürlük eşiklerini kamusal dünyanın tarihsel ve kurumsal taşıyıcılarıyla birlikte ele alarak susturmanın tekrarlar içinde işleyen bir seçicilik olduğunu göstermiştir. Bu bölüm Whitehead'in (1978)¹⁵ süreç ontolojisi üzerinden, söz konusu seçiciliğin aktüel varlıkların hangi etkileri iç-oluşlarına dahil edebildiğini yönlendiren bir işleyiş olduğunu tartışacaktır. Böylece önceki eşiklerde izlenen daralmalar, Whitehead'in süreç şeması içinde, ortak dünyanın kuruluşunda hangi öğelerin devralınabilir sayıldığını düzenleyen bir kısıtlanma olarak yeniden okunur. Dünyanın yaratıcı ilerleyişindeki bu birikimli yoksullaşma ontik eksiltme kavramıyla adlandırılır.

¹⁵ Türkçe çeviri için bkz. Whitehead (2021).

Whitehead'in süreç ontolojisi gerçekliği oluş içinde kavrar ve bu bağlamda hiçbir varolan sabit, kendinde, kapalı bir töz olarak kabul edilemez. En küçük ontolojik birim dahi süreçsel bir somutluktur. Whitehead (1978: 18) bu birimi “aktüel varlık”¹⁶ (*actual entity*) olarak adlandırır. Her aktüel varlık içinde bulunduğu dünyanın verilmiş çokluğunu kendi iç-oluşunda yeniden düzenler ve bir birlik hâline getirir. Bu iç-oluşa “yeniden-bileştirme” (*concrecence*) adı verilir: Süreç boyunca veriler seçilir, ilişkilendirilir ve özgül bir örüntü içinde bütünleştirilir (Whitehead, 1978: 25). İç örüntü artık değişmeyecek bir bütünlük kazandığında iç-oluş tamamlanır ve bu tamamlanış “doyum” (*satisfaction*) olarak adlandırılır. Aktüel varlık, oluş süreci boyunca kavradığı verileri içkin olarak birleştiren bir “özne” olarak işler; somutluk doyumuna ulaştığında ise bu öznel süreç kapanır ve aktüel varlık başkalarının kavranabilir bir “üst-nesne” (*superject*) olarak, devralınabilir bir veri hâlinde “nesnel ölümsüzlük” (*objective immortality*) kazanır (Whitehead, 1978: 45). Whitehead bu iç-oluşun taşındığı yaşantısal içerik için “hissiyat” (*feeling*) terimini kullanır; elde edilen bütünlüğün niteliği ise bu hissiyatın yoğunluğu ile belirir. Böylece, her somutlaşma yaşarken içsel bir birlik kurar, tamamlandıktan sonra ise dışarıda kalan dünya için devralınabilir bir veri ve etki hâline gelir. Bu çerçevede bir şey olmak, belirli verileri belirli bir ilişkilene tarzıyla birleştirip belirli bir yoğunlukta bir birlik kurmak ve ardından bu birliğin dünyada iz bırakması demektir. Başka bir deyişle varlık verilerin içsel düzenlenişi, kurulan ilişki düzeni ve ulaşılan bütünlüğün yoğunluğuyla her somutlaşmada yeniden kurulur.

“Kavrayış” aktüel varlığın dünyayı içeriden kurma tarzıdır. Whitehead'de (1978: 18) her aktüel varlık aynı zamanda bir deneyim edimidir. Burada deneyim bilince indirgenmeden, geçmişten ve çevreden gelen etkilenimlere içten bağlanma ve onları işleme kapasitesini ifade eder. Kavrayış iki kutupta işler: “Fizikî kavrayış” geçmiş aktüel varlıkların etkilerini

¹⁶ Whitehead “dünyanın yapıtaşı olan nihai gerçeklikler”i (“*the final real things of which the world is made up*”) aktüel varlık (*actual entity*) olarak adlandırır (Whitehead 1978:18). Bu terim, zamansal oluşları ifade eden aktüel olay/oluş (*actual occasion*) ile esasen özdeştir; fakat Whitehead'in Tanrı'yı bir aktüel varlık olarak kavrayışı ve Tanrı'nın özellikle ebedî-sonsuz (*everlasting*) oluşuna yaptığı vurgu nedeniyle, aktüel olay/oluş kullanımını fiilen zamansal ve sonlu oluşlar için ayırmak yerindedir (Delio & Davis, 2025: 130; Whitehead, 1978: 346-348).

deneyimin verisi olarak içeri alır; “kavramsal kavrayış” ise saf belirlenim olanakları olan “ebedî nesnelere”i (*eternal objects*) aktüel varlığın öznel ereği doğrultusunda ilgili kılarak iç-oluşun yönelim ufkuna dâhil eder. Ebedî nesnelere ingresyonu,¹⁷ ilgili kılınan bu olanakların yeniden-bileştirme sürecinde somutlaşmaya belirli bir tarzda katılmasıdır. Bir kavrayış olumlu ya da olumsuz kipte olabilir. Olumlu kavrayış veriyi içselleştirip değerlendirirken, yani iç-oluşa katarak işlerken; olumsuz kavrayış bazı verili öğeleri iç-oluşun dışında bırakır. Bu seçici dışlama, yeniden-bileştirmenin yeni birlikleri mümkün kılan seçme-eleme ilkesinin içsel ve işlevsel bir unsurudur. Hangi geçmiş etkileri ile hangi biçim olanaklarının seçilip işlendiği ise hissiyat yoğunluğunu, yani doyumun derinliğini ve yeniden-bileştirmenin nasıl bir zenginlikte tamamlanacağını belirler (1978: 88-89).

Bu bağlamda mevcut çalışmanın vurgusu şudur: Susturma ve dışlama, tarihsel-kurumsal tekrarlar içinde işleyerek, olumsuz kavrayışları belirli eşikler çevresinde kalıcılaşan bir seçicilik örüntüsüne dönüştürür. Bu örüntü yalnızca bilgi akışını daraltmakla kalmaz; hissiyat yoğunluğunu düşürerek bizzat oluşun zenginliğini de azaltır. Whitehead’in (1978: 25) süreç şemasında her yeniden-bileştirme, verilerin ve biçim olanaklarının hangi değerlendirilme çizgisinde bir araya getirileceğini yöneten bir öznel erek (*subjective aim*) doğrultusunda ilerler. Bu doğrultu, kavrayışın neyi içereceğini ve ebedî nesnelere hangi yollarla ingresyon kazanacağını düzenler. Dolaşımda tutulan veri ve olanak ufkunu daraldığında yeniden-bileştirmenin karar aşaması da tekdüzeleşir ve iç-oluş daha düşük hissiyat yoğunluğuyla doyuma ulaşır.

Bu noktada algı kuramı iç-oluşun hangi etkilenimlerle ve ne yoğunlukta yapılandığını gösterir. “Nedensel etkililik kipinde algı”, geçmiş aktüel varlıkların bıraktığı etkilerin yeni somutlaşma içinde deneyimin verisi olarak işlediği düzlemdir. “Dolaysız sunum kipinde algı” ise verili durumun uzamsal ve biçimsel örgüsünü sağlar. Whitehead’e göre (1978: 121-122),

¹⁷ Türkçe literatürde yerleşik bir karşılığı bulunmadığından “*ingression*” terimi bu çalışmada “ingresyon” olarak kullanılmaktadır; “iç-oluşa katılma/katılabilir kılınma” anlamıyla düşünülmelidir.

bir deneyim edimi bu iki kipin birlikte işlemleriyle kurulur: Geçmişten devralınan etkiler içe alınır; ardından, bu “verili olan”, görünüş düzeni içinde ayırt edilir, ilişkilendirilir ve biçimlendirilir. Geçmişe dönük içsel açıklık zayıfladığında ise olumlu kavrayışın kapsamı daralır, yeniden-bileştirme bu durumda daha düşük hissiyat yoğunluğuyla tamamlanır. Sonuç olarak, ulaşılan doyumun sığılaştığı ve dünyanın duyumsanan dokusunun seyreklaştığı söylenebilir. Bu bağlam, ikinci bölümdeki görünürlük ontolojisiyle organik bir biçimde kesişir: İzlerin, tenin ortak dokusunda kalınlaşarak süreklilik kazanması, süreçsel terimlerle söylendiğinde olumlu kavrayışların hem genişliğine (içe alınan veri çeşitliliğine) hem de derinliğine (bu verilerin değerlendirilerek, iç-oluşa katılarak, ilişkisel bir bütünlükte tutulmasına) karşılık gelir. Böylece görünürlük dışsal bir sahneden çok, devralınan geçmiş etkilerin ve mevcut görünüş düzeninin aynı iç-oluş içinde bir araya gelerek yoğunlaşması olarak anlaşılır.

Bu çerçevede, biçim belirleyici bir rol oynar. Whitehead’de (1978: 22-25) saf belirlenim olanakları olan ebedî nesnelere¹⁸ ingresyon yoluyla somutlaşmaya dâhil olduklarında, şeylerin hangi tarzda belireceğini belirleyen biçimsel bir düzen kurarlar. Dördüncü bölümde tartışılan yinelenebilirlik düzeneklerinin dışlayıcı örüntüler üretmesi, Whitehead’in şemasında ingresyon için ilgili kılınan ebedî nesnelere kapsamının, yani değerlendirilme yollarının, daralması anlamına gelir: Kimi biçimler kolayca içeri alınırken (ilgili kılınırken) diğerleri mevcut olanaklar repertuarından sistematik olarak dışlanır. Edimlerin başarısı içerikten tamamen bağımsız olmasa bile, bu başarı önemli ölçüde “hangi biçimlerin içeri girebildiği”ne, yani hangi ebedî nesnelere ilgili kılındığına ve hangi yollarla ingresyon kazandığına bağlıdır. Bu nedenle edimsözel yenilik alanı, bu ontik-oluşsal şemada daha baştan biçim düzeyinde daralır. Bu okuma, Butler’ın (1997) performatiflik çerçevesinin Whiteheadyen oluş düzeyinde ifade edilebileceği bir kesişim hattını görünür kılar: Tarihsel yineleme hangi ebedî

¹⁸ “...bir ebedî nesne yalnızca, aktüel varlıkların oluşuna ‘ingresyon’ potansiyeli bakımından betimlenebilir” (“...an eternal object can be described only in terms of its potentiality for ‘ingression’ into the becoming of actual entities”) (Whitehead, 1978: 23).

nesnelerin ingresyon için düzenli biçimde ilgili kılındığını belli bir örüntü içinde yönlendirirken; dışlayıcı yineleme bu kapsamı daraltarak somutlaşmanın hissiyat yoğunluğunu ve deneyimsel zenginliğini düşürür.

Mikro-düzeyden makro-düzeğe geçiş, Whitehead'de (1978: 34, 89) “düğüm” (*nexus*) ve “toplum” (*society*) kavramlarıyla kurulur. Düğüm, karşılıklı iç-bağıntılarla ilişkilendirilmiş aktüel varlıkların oluşturduğu bütünlüktür. Bu bütünlük, üyeleri arasında ortak bir belirleyici karakterin aktarımı ve onu sürdüren bir düzenin istikrarlı biçimde işlemesiyle toplum adını alır. Böylece her yeni somutlaşma, o topluma özgü belirleyici düzeni yeniden kurabilir hâle gelir. Whitehead'in (1978: 27) “Dönüşüm Kategorisi” (*Category of Transmutation*), çok sayıdaki mikro-somutlaşmanın deneyimde tek bir kompleks veri olarak belirebilmesini açıklar. Kurumlar, kamusal mekânlar ve ortak şeyler bu düzlemde, yalnızca tekil edimlerin toplamı olmaktan öte, süreklileşmiş toplumsal biçimler olarak görünürlük ve dayanıklılık kazanır. Ancak bu dönüşüm olanakları toplumsal cinsiyetlendirilmiş güç ilişkileri içinde seçici biçimde daraltıldığında, kimi yaşantılar ve anlam kipleri düğümlerden topluma, mikrodan makroya aktarılıp sürdürülmez; bunun sonucu olarak da ortak dünyanın taşıyıcı yoğunluğu seyrelir. Bu çalışma açısından söz konusu seyreliş, beşinci bölümde Arendt bağlamında tartışılan görünüş alanının sürekliliğini kaybetmesi durumuyla birlikte okunur: Dünyasal kalıcılık zayıfladıkça görünüş alanı sürekliliğini yitirir; bunun sonucu olarak kamusal düzeyde devralınabilir olan daha en baştan daralır ve hangi izlerin dolaşımında kalacağını belirleyen seçicilik katılaşır. Böylece mikro düzeyde kurulan birliklerin makro düzeyde bir “toplum” biçiminde tutunması zorlaşır. Dönüşümün seyreltiği yerde kamusal tutarlılık çözülür; bu çözülme de dünyayı ayakta tutan kalıcılığı yeniden aşındırarak seyrelişini pekiştirir.

Whitehead'in (1978: 21-24) iki temel ilkesi çalışmanın normatif sonucunu temellendirmektedir. “Görelilik ilkesi” her varlığın her oluş için bir potansiyel olduğunu, yani her belirlenimin başka belirlenimlerle içsel ilişkiler içinde kurulduğunu; “ontolojik ilke” ise her açıklamanın son kertede aktüel varlıklarda dayanak bulması gerektiğini söyler. Bu iki

ilkenin işleyiş zeminini oluşturan kategori ise “yaratıcılık”tır (*creativity*). Yaratıcılık, aktüel varlıkların her seferinde yeni bir birlik kurabilmesini mümkün kılan nihai kategoridir. Kavrayış ve ingresyon, yaratıcılığın aktüel varlıklar düzeyindeki işleyiş kipleri olarak belirir ve ortaya çıkan birlik, doyum anında kapanarak tamamlanır. Böylece, bu çalışma açısından, adaletin süreçsel ilkesi öncelikle iç-oluşun zenginliğidir. Zenginlik olumlu kavrayışın kapsamı, ebedî nesnelere somutlaşmaya katılım (ingresyon) yollarının açıklığı, hissiyat yoğunluğu ve ulaşılan doyumun derinliği, ayrıca mikro birliklerin makro düzeyde “Dönüşüm Kategorisi” üzerinden kalıcı yapılara eklemlenebilmesiyle ölçülür. Bu yüzden ısrarlı olumsuz kavrayış örüntülerini kurumsallaştıran düzenlemeler ilişkisel sayılabilirliği daraltır ve ontik eksiltmeyi derinleştirir. Olumlu kavrayışın genişlediği, ingresyona açık biçim çeşitliliğinin arttığı ve “Dönüşüm Kategorisi” sürekliliğinin korunduğu düzenlemeler ise ortak dünyanın yoğunluğunu artırır.

Sonuç olarak bu bölüm, önceki analizlerde kurulan hattı Whitehead’in süreç şemasında bütünlüklü bir yapıya kavuşturur: (i) Fricker, Dotson ve Langton’ın açığa çıkardığı epistemik dışlama eşikleri, Merleau-Ponty’nin ten ve tortulaşma zemininde birlikte işleyerek, bazı edimlerin kamusal dünyada nesnel etki ve kalıcı iz olarak tutunmasını güçleştiren somut koşullar hâline gelir. Böylece, sonraki oluşlarda fizikî kavrayış ufkuna girebilecek olan geçmiş etkilerin kapsamı dolaylı biçimde daralır. (ii) Bu daralma, Whitehead’in şemasında, geçmişin şimdideki nedensel etkinliğinin devralınabilir etki ufku bakımından seyrelmesi ve olumlu kavrayışın kapsam kaybı olarak okunur: Yeni oluşun hissiyat yoğunluğu düşer; yeniden-bileştirmenin zenginliği ve doyumun derinliği azalır. (iii) Austin’in edimsözler için belirlediği uygunluk koşulları (yordam, bağlam, yetki) ve alımın gerçekleşmesi, Butler’ın performatiflik ve yineleme analiziyle birlikte okunduğunda, bir ifadenin kamusal olarak tescil edilip üstlenilmesini yöneten normatif kalıpları görünür kılar. Bu eşikler aşılanmadığında edim, ortak dünyada kalıcı bir iz bırakma kapasitesini yitirir. (iv) Bu normatif kalıplar, Whitehead’in şemasında kavramsal kavrayış ve ingresyon düzeyinde hangi ebedî nesnelere ilgili kılınacağını kısıtlayarak yeniden-bileştirmenin biçim repertuarını daraltır ve yeni ilişki ya da ifade imkânlarının belirme ufkunu sınırlar. (v) Arendt’in görünüş alanı ve dünyasal

kalıcılık vurgusu ise bu kısıtların kamusal süreklilik koşulunu gösterir: Kalıcılık zayıfladıkça, mikro izlerin makro düzeyde istikrarlı örüntüler (toplum) olarak tutunması zorlaşır. Buna bağlı olarak, makro düzeyin mikro düzeye sunduğu devralınabilir etki ve düzen ufku da daralır. Böylece ortak dünyanın ontik yoğunluğu çift yönlü olarak yoksullaşmaktadır.

İlişkisel Sayılabilirlik, Ontik Eksiltme ve Adaletin Süreçsel Ölçütü

Epistemik adaletsizlik ve susturma olguları, bu çalışmanın kat ettiği teorik güzergâhta sadece bir bilgi, iletişim veya tanınma sorunu olmanın ötesine geçerek; ortak dünyayı mümkün kılan ilişkisel süreçlerde meydana gelen sistematik bir yoğunluk kaybı olarak belirginleşmektedir. Whitehead'in süreç ontolojisi gerçekliği durağan tözlerin toplamında değil, kavrayışlar aracılığıyla örülen dinamik bir ilişkilene ve yeniden-bileştirme süreci olarak ele alır ve böylece söz konusu kaybın yapısal ve ontik boyutlarını görünür kılan kurucu zemini sunar. Her aktüel varlık geçmişin etkilerini kavrayış yoluyla devralırken, henüz gerçekleşmemiş olanakları ingresyon üzerinden seçip düzenleyerek bir doyuma ulaşır; ulaşılan birlik ise bir "üst-nesne" olarak sonraki oluşlar için kalıcı bir veri bırakır¹⁹ ve böylece diğer varlıklarla kurduğu "düğüm" içinde nesnel bir etki olarak yer tutar. Bu bakımdan susturma, tekil bir içeriğin bastırılmasından ziyade; belirli edim ve izlerin ortak dünyanın dokusunda yer bularak kalıcı birer veriye dönüşme imkânının, yerleşikleşmiş olumsuz kavrayışlar aracılığıyla, örüntüsel biçimde seyreltilmesidir. Söz konusu seyreltilme sadece o anki ifadeyi değil, ortak dünyanın gelecekteki oluşlarını besleyecek veri ufkunu da içeriden eksiltmektedir.

Bu çok katmanlı dinamik, ilişkisel sayılabilirlik ve ontik eksiltme kavramları çerçevesinde tutarlı bir bütünlük kazanır. İlişkisel sayılabilirlik, sözün en baştan ciddiye alınarak alıma açık olması ve muhatapça geçerli bir sözsel eylem olarak işlenebilir durumda bulunması; bedeninin kamusal sahnede (görünüş alanında) yer tutup iz bırakabilmesi; yaşantıların yalnızca

¹⁹ Whitehead (1978: 45) bu kalıcılık kipini nesnel ölümsüzlük (*objective immortality*) olarak adlandırır: Doyuma ulaşan birlik, üst-nesne olarak dünyada etkisini sürdürür ve sonraki oluşlarca devralınabilir bir veri hâlinde dolaşımda kalır.

bireysel içeriğe kapanmayıp, başkalarıyla kurulan karşılaşmalar içinde ortak dünyayı şekillendiren bir anlam kaynağı olarak dolaşıma girebilmesi; yani geçmiş etkilerin her yeni durumda ilişkisel etkileşim içinde belirlenip yeniden eklenerek ortak anlam alanını beslemeyi sürdürmesi olmak üzere üç eşiğin eşzamanlı çalışmasıdır. Bu eşiklerde meydana gelen daralmalara bağlı olarak olumsuz kavrayışlar kalıcı örüntülere dönüşür, dolaşım kanalları tıkanır, yeniden-bileştirme yoksullaşır, birlikte düşünme ve eyleme kapasitemiz azalır ve ortak dünyanın ontik yoğunluğu düşer. Başka bir deyişle, süregelen ve kurumsallaşmış susturma, fizikî kavrayışın devralma ufkunu ve kavramsal kavrayışın ingresyon repertuarını daraltarak ortak dünyanın yeniden-bileştirme zenginliğini azaltır.

Bu bağlamda ontik eksiltme, ortak dünyanın yaratıcı akışında sistematik bir yoğunluk kaybıdır. Dışarıda bırakılan sesin potansiyel katkısından mahrum kalan her yeni ifade; olabileceğinden daha az katmanlı, daha az yaratıcı ve daha düşük hissiyat yoğunluğunda, daha az derinlikteki bir doyumla ortaya çıkar. Görünürlüğün bedensel-dünyasal dokusu incelik, geçmiş etkilerin yeni biçim olanaklarıyla birleşerek oluşa katılma kanalları daralır, böylece dünyanın yaratıcı ilerleyişi sınırlandırılır. Kaybolan tekil bir içerik değil, bizzat “oluş”un zenginliği ve geleceğe doğru açılma kapasitesidir. Sonuç olarak adalet sorusu, içeriklerin dağıtımından çok süreçlerin nasıl tasarlandığına yönelir. Adalet, ilişkisel sayılabilirliği artıran ve böylece ontik eksiltmeyi onaran bir ilkedir: Konuşmanın sayılabileceği bir sahnenin kurulmasını, bunu taşıyan kurumsal ve maddi altyapının kalınlaştırılmasını ve geçmişten gelen verilerle geleceğe dönük imkânların yeni oluşlara serbestçe katılabildiği kanalların açık tutulmasını gerektirir.

Bu sonucu iki literatür hattı karşısında konumlandırmak, çalışmanın katkısını belirginleştirir. İlk hat, Katharine Jenkins’in (2020) “ontik adaletsizlik” (*ontic injustice*) kavramsallaştırmasıdır. Jenkins’e göre bir öznenin belirli bir sosyal türe (*social kind*) atfedilmesi, o öznenin imkân ve kısıt dizilerini baştan belirler. Bu belirlenim yalnızca risk ya da kaynak dağılımına değil, öznenin dünyada yer almasına ve eyleme kapasitesine dair ontik düzeyde bir tahribata yol açabilir. Böylece sosyal tür ontolojisinin normatif yükü görünür

olur: Yanlış tür atıfları yanlış hayat imkânları üretir ve bu imkânlar hukuki, kurumsal ve kültürel ağlarda yeniden üretilir. Jenkins sorunu bir bilgi kusuru ya da tanıma eksikliği olmaktan ziyade, öznenin toplumsal kimlik şemaları içinde hangi konumlara yerleştirildiği ve hangi eylem ufuklarına erişebildiği sorusu olarak temellendirir. Mevcut çalışma ise haksızlığın kaynağını Whitehead'in süreç ontolojisi çerçevesinde, deneyimlerin olumlu kavrayışa alınmaması nedeniyle ilişkisel oluşun yoksullaşması olarak açıklar. Fark, odağın sosyal tür atfından süreçsel iç-oluşa kaydırılmasındadır.

İkinci hat, Karen Barad'ın (2007) "faili gerçekçilik" (*agential realism*) yaklaşımıdır. Barad ontolojik önceliği tek tek özne ve nesnelere değil, fenomenlere verir. Fenomen, belirli "düzenekler" (*apparatus*) kurulduğunda ortaya çıkan "iç-etkileşimler" (*intra-action*) içinde belirlenen, ontolojik olarak ayrıştırılmayan bağıntısal bir bütündür. Bu çerçevede, nesne ile ölçüm ediminin sınırları ilişkiden önce verili ve sabitlenmiş değildir. İlişki öğeleri (*relata*), düzenegİN içindeki iç-etkileşim esnasında atılan faili kesitler (*agential cuts*) ile bu süreçte ayrışarak belirginleşir. Bu durumda "fenomen-içindeki-öğeler" bağımsız varlıklar olmaktan ziyade, bu dinamik sınır çizme işleminin bizzat içinde şekillenen ve bu özgül kurulum içinde gerçeklik kazanan ontolojik belirlenimlerdir. "Bilme" ile "var olma" birbirinden ayrık alanlar olmak yerine, birbirini kuran bir ethico-onto-epistemolojik "iç-içelik" olarak işlerler. Bu bakış açısı, sorumluluğu kişilerin niyetine indirgemek yerine, onu düzeneklerin kuruluşu ve ayırım çizgisinin çekilişiyile dışlananların maruz kaldığı etkiler karşısında bir "hesap verebilirlik" ve ötekine karşı bir "yanıt verme yetisi" olarak düşünmeyi gerektirir (Barad, 2007: 391-394). Haksızlık, belirli kurulumların bazı varoluş kiplerini sistematik olarak görünmez ve etkisiz bırakmasıyla üretilir. Barad (2007), çözümü, ilişkileri ve düzenekleri yeniden kurarak bu iç-içeliği dönüştürmekte görür. Mevcut çalışma da bu etik-onto-epistemolojik sezgiyi benimser; ayrıca iç-içeliğın sürdürülebilirliğini Arendt'in dünyasal kalıcılık vurgusuyla kamusal ve kurumsal altyapılara bağlar ve varlıksal dışlamanın nasıl üretildiğini Whitehead'in kavrayış, ingresyon ve yeniden-bileştirme kavramları üzerinden süreçsel olarak görünür kılar.

Son olarak, gece saatlerinde kamusal alanda bir kadının güvenle var olamama deneyimi üzerinden bu çalışmanın kavramsal hattı somutlanabilir. Fricker'ın (2007) işaret ettiği gibi, “Bu saatte sokakta olmak zaten sorundur!” türü önkabuller, tanıklığa daha en baştan bir inanılabilirlik açığı yükler ve kadının bedensel görünürlüğünü epistemik bir güvensizlik rejimi altında görünmezleştirir. Merleau-Ponty'nin “ten” kavrayışı açısından bu, bedeninin dünyayla kurduğu dokusal bağın baştan kesintiye uğraması, görünür olmanın kalınlığının azalması demektir. Etkileşim sırasında “Çıkmayıver!” ya da “Yanına biri eşlik etsin!” türü tepkiler, talebi bir kural ihlali gibi kodlayarak karşılıklılığı kırar. Dotson'ın (2011) vurguladığı anlamıyla, konuşmacı bilgi-öznesi olarak tanınmadığında söz ortak dokuda yankılanmadan sönümlenir. Böyle bir tabloda söz ya muhatapta yer bulamaz ya da konuşmacıyı kendini sansüre zorlayan bir geri çekilmeye iter. “Bu sokak aydınlatılmıyor.” beyanı tutanağa geçirilmez, usul işletilmez ve yetkili alıcılarca “uyarı” ya da “talep” olarak tanınmazsa, Austin (1962) bağlamında edimsöz koşulları sağlanmadığı için edim gerçekleşmez. Söz, kamusal dünyada yer tutan bir eylem hâline gelemmez. Langton'ın (1993) işaret ettiği bu alım yoksunluğu, Butler'ın (1997; 2015) performatiflik ve yineleme analiziyle birlikte düşünüldüğünde tek seferlik bir iletişim kazası olmaktan çıkar; “Gece sokak erkeğindir!” normunu yeniden üreten tarihsel bir dışlayıcı yineleme pratiği olarak belirir. Normların bu tekrarlı icrası, belirli bedenler için alım eşliğini genişletir; edimsel kapasiteyi ve karşılıklılığı daha başlangıçta sınırlar. Böylece tetikte yürüyüş, içe kapanık duruş ve sürekli teyakkuz görünürlüğün fenomenolojik kalınlığını azaltır; bedeninin kamusal iz bırakma kapasitesini düşürür. Kurumlar, kayıt düzenleri, aydınlatma planları, başvuru yolları ve şeffaf geri bildirim mekanizmaları devreye girmediğinde ise Arendt (1958; 1968) bağlamında birlikte görünür olmanın nesnel dayanakları süreksizleşir; gece “herkesin dünyası” olmaktan çıkar ve dünyasızlık belirir.

Süreç ontolojisinin bakış açısından, Whitehead'in çerçevesinde bu tablo dışlamanın tekil olaylar düzeyinde kalmayıp örüntüsel biçimde işlemesi sonucunda, olumlu kavrayış kapsamının ve ingresyon ufkunun daralması demektir. Bu daralma, mikro düzeyde kurulan birliklerin “Dönüşüm Kategorisi” yoluyla makro yapılara, yani istikrarlı toplum örüntülerine

tercüme edilmesini zorlaştırır ve kamusal süreklilik bu nedenle kesintiye uğrar. Buna bağlı olarak, zayıflayan makro örüntünün sonraki mikro-oluşlara sunduğu devralınabilir etki ve düzen ufku da daralır. Böylece beyanın talep olarak tanınmadığı, bedenin görünüş alanında geri çekilmeye zorlandığı ve yaşantının devralınabilir bir iz üretmeden sönümlendiği bu örüntüde, konuşma ve görünürlük ortak dokuda işlenebilir olmaktan çıkmış; yani ilişkisel sayılabilirlik daralmıştır. Whiteheadyen çerçevede bu daralma, iç-oluş süreçlerinin daha sığ bir doyumda, daha düşük hissiyat yoğunluğuyla kapanmasına yol açar ve bu nedenle ortak dünyanın ontik yoğunluğu düşerken ontik eksiltme derinleşir. Bu derinleşme ise yalnızca mevcut anın yoksullaşması olmaktan öte, gelecekteki oluşların beslenebileceği aktüel veri mirasının, yani dünyanın yaratıcılık imkânlarının da kurutulmasıdır.

Bu örneğin işaret ettiği şey adaletin tek tek “doğru” önermelerden değil, sözün ortak dünyada yer bulmasını sağlayan bağlantıların sürekliliğinden beslendiğidir. Diğer bir deyişle, sözün gerçekten sayılabildiği bir sahnenin kesintiye uğramadan işlemesi gereklidir. Bu sahne; sözün ağızdan çıkabildiği, tanıklığın devralınabildiği, izlerin kayda geçirilebildiği ve bedenlerin birlikte görünür olabildiği koşullarda kurulur. Bu koşullar yerli yerine oturduğunda deneyimin fenomenolojik kalınlığı, dünyadan geri çekilmek zorunda bırakılan özneleri de kapsayacak biçimde artar; Whiteheadyen düzlemde olumlu kavrayışların tutunabildiği veri-düzen ufku genişler, kavramsal seçimlerin biçim repertuarı zenginleşir ve ortak dünyanın ontik yoğunluğu yükselir.

Son olarak bu sahnenin kesişimsel dokusu özellikle görünür kılınmalıdır: Sınıf, cinsiyet, cinsel yönelim gibi eksenler boyunca alım eşiği farklı biçimlerde genişletilir; kimi sesler devralınmaz, kimi bedenler geri çekilmeye mecbur bırakılır. Tam da bu nedenle, yöntem düzeyinde “Ne söylendi?” sorusunu “Hangi eylem türü olarak alımlandı?”, “Nerede kayda geçti?” ve “Nasıl bir iz bıraktı?” sorularıyla bütünleştirmek, tanıklığın karşılıklı kipini ve dünyada yer tutma kapasitesini bu açılımının kurucu verisi hâline getirir. Bu perspektifle epistemik adaletsizlik tekil öznelerin önyargularından ziyade, sözün sayılmasını ve kalıcı bir veriye dönüşmesini engelleyen sahne mimarisindeki yapısal bir “arıza” olarak teşhis edilir.

Bu noktada bakım politikası da yalnızca duygusal destek pratiği olmaktan öte, süreklilik sağlayan bir aktarım düzeni olarak önem kazanır. Dinleme, karşılıklılık ve onarım sürekliliği içinde tanıklığın devralınmasını mümkün kılan güçlü bakım ağları, tekil sesleri anlık bir yankı olmaktan çıkarır; onları kalıcı bir veri alanına taşır ve böylece sonraki oluş süreçlerini besleyen kurucu unsurlar hâline getirir.

Sonuç olarak bu çalışma toplumsal cinsiyetlendirilmiş güç dinamikleri ekseninde, başta kadınlar olmak üzere, belirli öznellik kiplerini hedef alan sistematik susturma ve dışlama pratiklerini ortak dünyanın kendini inşa ve zenginleştirme kapasitesine yönelen yapısal bir törpüleme ve köreltme işlemi olarak görünür kılmayı amaçlamıştır. Belirli deneyimler tarihsel olarak tortulaşmış alım eşiklerinden geçemediğinde, bu duruma ilişkin itirazlar eylem sayılmadığında, çağrılar karşılıksız bırakıldığında, sözler kamusal alanda yer tutamadığında, bu öznellik kipleri ve deneyimler ortak gerçeklikten “oluş olanakları” olarak eksilir ve dünya, Arendt’in işaret ettiği “dünyasızlık” ufkuna doğru çekilir. Bu bağlamda adalet, yalnızca ortaya çıkan zararları telafi etmeye çalışan, yani yaraya “yara bandı” uzatmakla yetinen bir “yara sarma” siyasetine sıkıştırılmaktan öte, sözü mümkün kılan başlangıç koşullarını ve alım eşiklerini dönüştüren, konuşmayı görünürlük ve birlikte-oluşun dokusuna yeniden eklemleyen onarıcı bir dönüşüm süreci olarak düşünülmelidir. Tam da burada, Butler’ın (1997) vurguladığı “yaralanabilirlik” edilgin bir maruziyetle kapanmaz. Başkasının hitabına açıklık yalnızca incinmenin değil, kamusal dünyayı yeniden kuran icranın da koşuludur. Yara, suskunluğun mührü olarak kalmak yerine, sözün yeniden başlayabildiği bir eşik hâline gelmelidir. Zira yara, derinliğini ancak kendi sesiyle gösterir; onarım ise bu sesin ortak dünyada yer tutmasıyla mümkündür.

KAYNAKÇA

- Arendt, H. (1958) *The Human Condition*. Chicago: University of Chicago Press.
- Arendt, H. (1968) *Between Past and Future: Eight Exercises in Political Thought*. New York: Viking Press.
- Arendt, H. (1976) *The Origins of Totalitarianism*. San Diego, New York, Londra: A Harvest Book/Harcourt Brace Jovanovich.
- Arendt, H. (2021) *Totalitarizmin Kaynakları 2: Emperyalizm*. Çev. B. S. Şener. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (2022) *Geçmişle Gelecek Arasında: Siyasi Düşünce Konulu Altı Deneme*. Çev. B. S. Şener ve O. E. Kara. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (2025) *İnsanlık Durumu*. Çev. B. S. Şener. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Austin, J. L. (1962) *How to Do Things with Words*. Oxford: Oxford University Press.
- Austin, J. L. (2009) *Söylemek ve Yapmak*. Çev. R. L. Aysever. İstanbul: Metis Yayınları.
- Barad, K. (2007) *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Durham, NC: Duke University Press.
- Butler, J. (1997) *Excitable Speech: A Politics of the Performative*. New York: Routledge.
- Butler, J. (2015) *Notes Toward a Performative Theory of Assembly*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Butler, J. (2018) *Biziz, Halk!: Toplanma Özgürlüğü Üzerine Düşünceler*. Çev. F. B. Aydar. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Delio, I. & Davis, A. M. (haz.) (2025) *Whitehead and Teilhard: From Organism to Omega*. Maryknoll, NY: Orbis Books.
- Dotson, K. (2011) Tracking epistemic violence, tracking practices of silencing. *Hypatia*, 26(2): 236-257.
- Fricke, M. (2007) *Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing*. Oxford: Oxford University Press.

Geniusas, S. (2023) Merleau-Ponty's phenomenology of sedimentations. *Journal of Phenomenological Psychology*, 54(2): 155-177.

Jenkins, K. (2020) Ontic injustice. *Journal of the American Philosophical Association*, 6(2): 188-205.

Langton, R. (1993) Speech acts and unspeakable acts. *Philosophy & Public Affairs*, 22(4): 293-330.

Merleau-Ponty, M. (1968) *The Visible and the Invisible*. Evanston, IL: Northwestern University Press.

Merleau-Ponty, M. (2002) *Phenomenology of Perception*. Londra ve New York: Routledge.

Merleau-Ponty, M. (2010) *Institution and Passivity: Course Notes from the Collège de France (1954-55)*. Evanston, IL: Northwestern University Press.

Merleau-Ponty, M. (2023) *Görünür ile Görünmez*. Çev. H. Güven. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Merleau-Ponty, M. (2025) *Algının Fenomenolojisi*. Çev. E. Sarıkartal ve E. Hacımuratoğlu. İstanbul: İthaki Yayınevi.

Whitehead, A. N. (1978 [1929]) *Process and Reality: An Essay in Cosmology*. Düzeltilmiş edisyon. New York: Free Press.

Whitehead, A. N. (2021) *Süreç ve Gerçeklik: Kozmolojide Bir Deneme*. Çev. K. Çelik. İstanbul: Fol Kitap.